

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
SUMQAYIT DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
AMEA-nın İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI İNSTİTUTU

RİYAZİYYATIN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ VƏ
YENİ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI

II Respublika Elmi Konfransının

M A T E R İ A L L A R I

Sumqayıt, 27-28 noyabr 2012

Əsas göstəricilərdən biri olan dövrilik şərti də bir çox jurnallarda ödənilmir. Bəzən çap olunmuş jurnalların nömrələri arasında vaxt intervalı bərabər bölünmüş olsa belə, lakin onlayn olaraq veb saytda həmin vaxtlarda yerləşdirilməyibsə, bu halda da şərti ödəməmiş hesab olunurlar.

Tələblərin 13-cü bölməsinə əsasən dövrü elmi nəşr, elm sahələrinə uyğun olaraq beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləndirmə sistemlərindən (Scopus, CAB Abstracts, Pub Med, Springer, Zentralblatt Math, Geobase, Inspec və s.) ən azı birinə daxil olmalıdır şərti bəzi jurnallar tərəfindən ödənilir. Lakin bunun təqdimatına vizual olaraq fikir verilməlidir. Məsələn, Journal of Qafqaz University öz saytında bu haqda məlumatı çox vizual təqdim etmişdir.

Tələblərin 18-ci bölməsinə əsasən dövrü elmi nəşrdə baxılan elm və ya texnologiya sahəsində qabaqcıl olan dünya ölkələrindən daxil olan məqalələrin çapına yer verilməlidir ki, bu da çox jurnalların nəşrində müşahidə olunmur.

Tələblərin 20 və 21-ci bölmələrində məqalənin başlanğıc və son səhifələrini bildirən başlıq, məqalə müəlliflərinin elektron poçt ünvanları, işlədiyi müəssisələr və onların ünvanı haqqında dəqiq məlumatın yazılması bildirilir. Lakin jurnalların əksəriyyətində bu şərtlərin ödənməsinə baxmayaraq, onların elektron variantını əldə edərkən məlumatların tam olmaması problemi ortaya çıxır ki, bu da öz növbəsində jurnalın elektron variantının problemləri ilə bağlı olur.

Dövrü elmi nəşrlər qarşısında qoyulan tələbləri daha detallı və dəqiq analiz edib milli jurnalların bu tələbləri birmənalı şəkildə ödəmələrini təmin etməklə beynəlxalq elmi bazalarda təmsil olunma şansını çox artırmış olarıq. Bununla da ölkəmizin elmi nəticələrini dünya elmi ictimaiyyətinə təqdim etmiş və ölkənin aktivlik, attraktivlik indeksi kimi göstəricilərini yüksəltmiş olarıq.

Bu iş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun maliyyə yardımı ilə AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda həyata keçirilir – Qrant № EIF-2011-1(3)-82/071

AZƏRBAYCAN DİLİNİN QORUNMASINDA VİKİPEDIYA ENSİKLOPEDIYASININ ROLU HAQQINDA

Ələkbərova İ.Y.

AMEA-nın İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Annotasiya. Vikipediya virtual ensiklopediyası məqalələrin istənilən İnternet istifadəçiləri tərəfindən və istənilən dildə yaradılmasına icazə verməklə, dillərin qorunmasına, zənginləşməsinə və yayılmasına bilavasitə yardım etmiş olur. Vikipediyadan istifadə müxtəlif dillərin mədəni zənginliklərinin qorunması üçün ən effektiv vasitədir.

Bu gün Vikipediya ensiklopediyası milli dil ilə bağlı problemin öhdəsindən uğurla gəlməkdədir. Xalqın psixologiyasını, həyat tərzini və dünya görüşünü xarakterizə edən əsas mədəni mənbələrdən olan milli dili mühafizə edərək gələcək nəsillərə olduğu kimi çatdırmaq müasir cəmiyyətimizdə ən aktual problemlərdəndir. Dil elə bir məfhumdur ki, onu digər mədəniyyət nümunələri kimi muzeylərdə saxlayaraq qorumaq mümkün deyildir. Hər hansı bir dildə çap olunan lüğətlər, əlifbalar, qramatik dərsliklər bu dilin gələcəkdə olduğu kimi qorunub saxlanmasına zəmanət vermir. Bu səbəbdən, ölməkdə və yaxud sürətlə dəyişməkdə olan dillərin qorunması üçün ilk növbədə həmin dillərdə azad, virtual ensiklopediyanın yaranması vacibdir. Bu baxımdan Vikipediya virtual ensiklopediyası məqalələrin istənilən İnternet istifadəçiləri tərəfindən və istənilən dildə yaradılmasına icazə verməklə, dillərin qorunmasına, zənginləşməsinə və yayılmasına bilavasitə yardım etmiş olur. Vikipediyada müxtəlif terminlər barədə müzakirələr aparmaq, mübahisələr nəticəsində ümumi qərar qəbul etmək artıq ənənə halını almışdır.

Vikipediya layihəsinin əsas ideyası pulsuz və açıq ensiklopediya yaratmaqdır. İnternet layihələrindən ən uğurlusu sayılan Vikipediya ensiklopediyası istənilən informasiyanı İnternetdən tez əldə etməklə, virtual məkanda müzakirələr aparmaq, verilənlər bazası, faylların saxlandığı anbar yaratmaq, digər İnternet istifadəçiləri ilə əməkdaşlıq üçün alətdir. İnformasiyanın azad düzəliş texnologiyası əsasında işləyən bu ensiklopediya hal-hazırda dünyada ən populyar və ən nəhəng ensiklopediya sayılır. Viki texnologiyası əsasında qurulmuş Vikipediya azad ensiklopediyası bir axtarış sistemi kimi istifadəçilərin sorğuları əsasında tez bir zamanda informasiya xidməti göstərmək məqsədini daşıyır. Vikipediyanın bütün səhifələri müəyyən ada və məzmunu malik olub, məqalələr adlanırlar. İstənilən zaman müəyyən kiçid və düymədən istifadə etməklə məqalənin mətnini redaktə etmək və bu dəyişikliyi Vikipediyanın serverində yadda saxlamaq mümkündür. Vikipediya məqalələrdən başqa, layihə haqqında məlumat verən xidməti, statistik, köməkçi səhifələr, faydalı şablonlar mövcuddur. Hər bir məqalə, əlavə müzakirə səhifəsi ilə müşayiət olunur. Müzakirə səhifəsində Vikipediya istifadəçiləri mövzu ilə bağlı mübahisələr edə, şəxsi fikirlərini bildirə bilərlər.

Vikipediya qeyri-komersiya layihəsidir və reklamların nəşri ilə məşğul olmur. Ensiklopediya 284 dildə fəaliyyət göstərir və hazırda 22 mln. məqaləyə malikdir. Vikipediya praktiki olaraq bütün vacib sahələr haqqında müəyyən dərəcədə informasiya vardır. Nəzərə alsaq ki, "Britannika" ensiklopediyasında məqalələrin sayı – 120 min, Böyük Sovet Ensiklopediyasında məqalələrin sayı – 95279, Brokqauz və Efron ensiklopedik lüğətdə məqalələrin sayı – 121240-dır, o halda Vikipediyanın necə nəhəng sistem olduğunu təsəvvür etmək olar.

Nəzərə alsaq ki, İnternet mühitində axtarış apararkən brauzerdə ilk veb-səhifələr siyahısında Vikipediya səhifələri görünür və hər bir xalq, dövlət, hadisə, məşhur şəxs və s. haqqında ilkin informasiya bu virtual ensiklopediyadan əldə olunur, o zaman bu azad layihənin informasiya təsirində necə böyük rol oynadığını təsəvvür etmək olar. Hər ay dünyanın ən böyük ensiklopediyası olan Vikipediya 300 mln.-a yaxın İnternet istifadəçisi tərəfindən 4 mlrd. müraciət olunur. Bu gün 284 dildə fəaliyyət göstərən Vikipediya istifadə texnologiyası müxtəlif sosial sahələr üçün nəzərdə tutulmuş yeni informasiya resursu bazasıdır. Vikipediya ensiklopediyasının əsas məqsədinin azad informasiyanın paylanmasıdır, tez bir zamanda dolğun biliyin əldə edilməsindən ibarət olduğundan, bir çox ölkələrdə Vikipediya virtual ensiklopediyası mütəxəssislərin və alimlərin stolüstü məlumat kitabçasına çevrilməkdədir.

Son zamanlar Vikipediya ensiklopediyasına daha təcrübəli, savadlı, ciddi istifadəçilərin cəlb edilməsi, bu ensiklopediyadakı məqalələrin daha dolğun və obyektiv olmasına səbəb olmuşdur. Vikipediyanın nəhəng məlumat bazası hər saniyə yeni məqalə, xəbər, kitab, foto, audio və video fayllarla zənginləşir. Vikipediya genişləndikcə dünyanın istənilən nöqtəsində yaşayan insanlarla virtual ünsiyyət qurmaq, məktublaşmaq, gündəlik hadisələr haqqında operativ məlumatlar almaq mümkündür.

Vikipediya Unicode (UTF-8) kodlaşmasından istifadə edir ki, bu da ensiklopediyada eyni zamanda müxtəlif dillərdə məqalələr yaratmağa imkan verir. Vikipediya müxtəlif dillərə malik olduğundan və məqalələrə hipermətnlər daxil edildiyindən, hər kəs virtual ensiklopediyanın təşkilində iştirak edə bilər. Hər bir məqalə digər dillərdə analoqa malik olduğundan beynəlxalq istinadlardan istifadə etməklə onlara əsaslanmaq mümkündür. Vikipediya istifadə müxtəlif dillərin mədəni zənginliklərinin qorunması üçün ən məqsədəuyğun vasitədir. Vikipediya bu və ya digər dilin qorunması, bu dilin mədəniyyətinə xas olan spesifik realia barədə ensiklopedik biliklər bazasının yaradılması nəticəsində baş verir. Vikipediya məqalələrdə mövzuya uyğun olaraq digər sayt və səhifələrə istinadların olmasının vacibliyi sübut edir ki, milli saytların populyarlıqlarının artmasında bir alət kimi bu ensiklopediyanın rolu çox böyükdür.

Dillərin inkişafında və qorunmasında Vikipediyanın əhəmiyyəti bir də ondadır ki, o, hər hansı bir dil üzrə bölmə yaratmaqla dünya ictimaiyyətini bu dilin mövcud olması barədə xəbərdar etmiş olur. Vikipediya hər hansı mövzuda məqalə ilə tanış olarkən bu məqalənin

daha hansı dillərdə mövcud olması haqqında məlumat almaqla, döğmə dildə bu məqalə mövcud deyilsə, onu digər dillərdən tərcümə edərək asanlıqla yaratmaq mümkündür.

Bütün deyilənlərdən bu nəticəyə gəlmək olar ki, qloballaşma və inteqrasiya şəraitində milli azlıqların dillərinin, eləcə də az istifadə olunan dillərin qorunmasında və yayılmasında Vikipediya layihəsi çox uğurlu vasitədir. Hətta bu dillərin qorunması üçün Vikipediyada işləməyi bacaranlardan təşkil edilmiş müxtəlif işçi qrupların və layihələrin yaradılması məqsədəuyğundur. Viki texnologiyasında informasiyanın saxlanması, redaktəsi və bərpasının yüngüllüyü əsas gücü ensiklopediyanın texniki dəstəyinə yox, informasiya dəstəyinə yönəltməyə imkan verir.

Hər bir dilin qorunması, onun daha da zənginləşdirilməsi işində virtual ensiklopediyaların, ilk növbədə isə Vikipediyanın daha kütləvi hal alması vacib şərtlərdəndir. Dünya klassik ədəbiyyatının, texniki, ümumiyyətlə sahə ədəbiyyatının dilimizə tərcümə olunaraq Vikipediya ensiklopediyasına daxil edilməsi Azərbaycan dilinin zənginləşdirilməsində əvəzolunmaz işdir. Belə ki, gənc nəsil - şagirdlər, tələbələr təhsil prosesi zamanı, eləcə də müəllimlər lazım olan hər hansı bir məlumatı əldə etmək istədikdə yabancı saytlara yox, elə öz döğmə ana dilimizdə olan Vikipediya ensiklopediyasına müraciət edərək, daha dolğun və geniş informasiya əldə edə bilsinlər. Son zamanların müşahidələri göstərmişdir ki, Vikipediya ensiklopediyasına tələbə və gənclərlə yanaşı dilçilərin, tarixçilərin, siyasətçilərin maraqları artmaqdadır.

Azərbaycan dilində fəaliyyət göstərən Vikipediya azad ensiklopediyasının zənginləşdirilməsində, Azərbaycan dilində informasiya resurslarının virtual məkanda geniş yayılmasına xidmət edərək Azərbaycanın maraqlarının dünyada təbliğinə xidmət edən alimlər, tələbələr, media işçiləri ilə yanaşı yeni İnternet texnologiyalarından istifadə etməyi bacaran mütəxəssislərə böyük ehtiyac vardır.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunda Vikipediya ilə bağlı tədqiqatların aparılması, institutun "Tədris və İnnovasiya Mərkəzi"ndə tədris zamanı aspirant və dissertantlara virtual ensiklopediyalar, ilk növbədə isə Vikipediya haqqında məlumatların verilməsi və azad ensiklopediyalarda məqalələrin yaradılma qaydalarının öyrədilməsi həyata keçirilir, Vikipediya virtual ensiklopediyası haqqında cəmiyyətdə müəyyən təsəvvürün yaradılmasına şərait yaradılır. Nəticədə Vikipediya ensiklopediyasının müxtəlif dil bölmələrində azərbaycanlı istifadəçilərin sayının hissədiləcək dərəcədə artması və aktiv fəallığı müşahidə olunur.

SOSIAL-İQTİSADI PROSESLƏRİN TƏDQIQINDƏ İQTİSADI-RİYAZI ÜSULLAR, ONLARIN TƏSNİFATI VƏ TƏTBİQ SAHƏLƏRİ

*Bağirova A.V., Nəbiyeva R.S.
AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu*

Ümumiyyətlə, iqtisadi-riyazi üsullar, iqtisadi-riyazi fənnlər kompleksinin ümumi adıdır. İqtisadi-riyazi üsullar iqtisadi sistemin ayrı – ayrı elementlərinin əlaqəsini formalizə etmək üçün tətbiq olunan riyazi aparatdır, ümumi kibernetik qanunauyğunluqlar və prinsiplərdir. Bu üsulların səmərəli tətbiqi hər şeydən öncə onların ciddi və dərinləndirilməsini və deməli müəyyən sistematiyasını tələb edir. İqtisadi-riyazi üsullarını öyrənilməsinin məqsədi onların realizə edilmə məqsədini açmaqda daha səmərəli tətbiq sahələrini müəyyənləşdirməkdən ibarət olduğuna görə təsnifat əlaməti olaraq, məsələn, istifadə olunan riyazi aparatın xarakterini götürmək mümkündür. Bu əlamətə görə klassik və tətbiqi riyaziyyatın üsullarını ayırmaq olar.

Klassik riyazi üsullar riyazi analiz və ehtimal nəzəriyyəsini əhatə edir. Riyazi analiz üsulları öz növbəsində diferensial və variasiya hesabı kimi təsnif oluna bilər. Bu